

رهنگدانهوهی شوناسی کۆمه لایهتی کورد له بیره وه ریبهکاندا: شوناسی کۆمه لایهتی مه هاباد وه کوو نمونه

یونس قوربانیفار

younes.ghorbanifar@gmail.com

دوکتورای میژوو

ره زامهندی بلاوکردنهوه: ۲۰۲۵/۴/۱۰

ره زامهندی وهگرتهی توژیینهوه: ۲۰۲۵/۴/۱

پوخته

ناسنامهی کۆمه لایهتی چه مکیکی فره لایه نهیه که ده توانریت له روانگه جوراوجۆرهکانی وهک دهرووناسی کۆمه لایهتی، کۆمه لاسی، کولتور، سیاسهت، فلسفه وه لئی بکۆلرینهوه. هه ر نیبازیک تیشک دهخاته سه ر لایه نه تایبه تهکانی شوناس و ناسنامهی کۆمه لایهتی، ئه وهش نیشان ده دات که شوناسی کۆمه لایهتی ته نه تایبه ته مندییه کی تاکه که سی نییه به لکو به ره ه می کارلیکه کۆمه لایه نییه کان، پنه که تهکانی ده سه لات و کۆنتیکسته کولتوریه کانیسه. هه ر یهک له دیسکۆرسه کان له چوارچیهی خۆیادا پرسی شوناس ده بینن، ئیبه له م وتاره له روانگه ی ئیمکانهکانی زانستی میژوو سه یری پرسی شوناس ده که یین. ئیبه لیره دا ته نیا جهخت له سه ر چۆنیتهی نواندنه وه ی پرسی شوناس له سه ر چاوه کانی میژوو ده که یینه وه. له م چوارچیه وشدا ئه ی پرسیاره سه ره کیبه بۆته هه یوینی لیکۆلینه وه ی به ره ده ست: شوناسی کۆمه لایه تی کورد له بیره وه ریبه کاندایه رهنگدانه وه ی چۆن بووه؟ هه ر وه کوو نمونه ش بیره وه ریبه کانی شیلان سه سه نیوور، کوبرا عه زیمی، حه مه دی مه ولودی و عه لی که ریمی له شاری مه هاباد رۆژه لاتی کوردستان ئانالیز و خۆبندنه وه ی بۆ کراوه. شوناسی کوردی له سه ده ی بیسته م له به رده م گۆرانکاری به رده وادا بووه، ئه ی بیره وه ریبه کانی وه کوو رهنگدانه وه به شیک له ی گۆرانکاری به نه هه م جیهانی سووننه ت بۆ ئیبه نیشان ده دن، هه میش گۆرانکاری و تازمه گه ریبه کان.

پیشه کی

پرسی شوناس به ته نیا پرس و مه سه له ی ئه کادیمی و دامه زراوه زانستییه کان نییه. پرسی شوناس له هه موو به ش و جو مگه کانی کۆمه لگا دایه: له گوتاری سیاسیه کان، نووسه ران و ره وشنبیران، میدیاکاران، ژنان و پیاوان، سیکۆلاره کان و ئابینییه کان، خه لکانی ناسایی کوچه و شه قام هه ر هه موویان به جۆریک، له چوارچیه ی دیسکۆرسه کانی خۆیادا باسی شوناس ده که یین. سیاسیه کان به رواله ت که لکه له ی ئه وه یان هه یه که شوناسی نه ته وه یی به هیز رابگرن و ئیزن نه دن شوناسی نه ته وه یی له لایه ن شوناسی ئه وانیتری بیگانه بکه ویته مه ترسییه وه. له لایه کی تر ره وشه نبیران بۆ پرسی شوناس سی مه سه له ی سه ره کی ده ست نیشان ده که یین: یه که م شوناس و ناسنامه چۆن له گه ل تۆرمه کانی ئیستای جیهانی خۆی بگۆنجینیت؟ دووه م چۆن له به رامبه ر هه ژموونی سیاسی و کولتوری داگیرکه ر له شوناسی نه ته وه یی پارێزگاری بکریته؟ شوناس چۆن له

دهبته هوی بهرزبونهوهی خوبهگوره زانین و هستکردن به سهر بهخویی. بهراوردکاری کومه لایهتی نیوان گروپهکان روئیکی گرنگ دهگیریت له پیکهینانی شوناسی کومه لایهتیدا.

(Tajfel & Turner 2004)

کومه ناسی⁷: له روانگهی کومه ناسییهوه شوناسی کومه لایهتی به بهرهمی کارلیکه کومه لایهتییهکان و پیکهاته کومه لایهتییهکان داده نریت. کومه ناسانی و مک جورج هیربیرت مید⁸ و نیرفینگ گوفمان⁹ جهختیان لهسهر روئی کارلیکهکانی روژانه و ئەدای شوناس له کومه لگادا کردوتهوه:

- کارلیکهگه رای ره می 10: مید پنی وایه ناسنامهی کومه لایهتی له ریگهی کارلیکی ره می لهگهل ئەوانی تر دا دروست دهبیت. مرقهکان له چاوی کهسانی ترهوه خویان دهبینن و ناسنامهی خویان لهسهر بنهمای فیدهکی کومه لایهتی بنیات دهنین (ریتزر. 1389).

نیوری دراماتورگی 11: گوفمان شوناسی کومه لایهتی به درامایهکی کومه لایهتی وهسف دهکات که تاکهکان روئی جیاواز دهگیرن له بارودوخه کومه لایهتییهکان (ریتزر. 1389).

روانگهی کولتوری: له روانگهوه شوناسی کومه لایهتی له ژیر کاریگهیری کولتور و بهها و نورم و هینما کولتورییهکان پیکدیت. کولتور، و مک سیسته میکی مانا، یارمهتی تاکهکان دهکات له پیوهندی لهگهل ئەوانی دیکه و کومه لگادا خویان پیناسه بکهن. له روانگهوه شوناسی کومه لایهتی به پرۆسهیهکی دینامیکی داده نریت که له ژیر کاریگهیری گورانکارییه کولتوری و میژووییهکاندا به چهکهکانی و مک شوناسی نهمهویی و نایینی له فورمه گرنگهکانی شوناسی کومه لایهتین که رهگ و ریشهی له کولتوردا هیه (میلنیر و براویت، 1387: نیسمیت، 1387).

پوست کولونیا لیزم¹²: له روانگهی پۆستکولونیا لیزمدا، شوناسی کومه لایهتی و مک چهکهکی سیاسی و میژووییهکان دهکولریتهوه. ئەم رینبازه جهخت لهسهر کاریگهیری کولونیا لیزم و دهسه لات و نایهکسانی جیهانی لهسهر دروستبوونی ناسنامه کومه لایهتییهکان دهکاتهوه: شوناسه کومه لایهتییهکان له کومه لگاکانی دوا کولونیا لیزمدا زورجار له ژیر کاریگهیری میژووی کولونیا لیزم و بهرخودان و پیناسه کردنهوهی خویان له بهرام بهر ههژموونی کولتوریدان. تیوریستهکانی و مک فانۆن و ئیدوارد سه عید جهختیان لهسهر روئی گوتاره کولونیا لیزمهکان کردووتهوه له پیکهینانی شوناسه کومه لایهتییهکان (عبدولکهریمی، 1392. نیسیواک، 1397).

فیمینیزم¹³: له روانگهی فیمینیزتهوه، شوناسی کومه لایهتی به توندی له ژیر کاریگهیری پهیوهندییهکانی دهسه لاتیهکان رهگهزیدایه. فیمینیزتهکان دهلین که شوناسه کومه لایهتییهکانی ژن و پیاو له کومه لگهیهکی پیاوسالاریدا به شیهیهکی جیاواز دروست دهن. به براوی ئەوان زورجار ناسنامهی کومه لایهتی ژنان له ژیر کاریگهیری روئی رهگهزی و جیاکاری و نایهکسانی پیکهاتهیدایه. ههروهها فیمینیزتهکان جهخت لهسهر پیوستی پیناسه کردنهوهی ناسنامه کومه لایهتییهکان دهکهنهوه لهسهر بنهمای یهکسانی جیندهری و دادپهروهی کومه لایهتی (گمیل و هام، 1382: جینکینز، 1381).

sociology.⁷

George Herbert Mead.⁸

Erving Goffman.⁹

Symbolic Interactionism.¹⁰

Dramaturgical Theory.¹¹

post colonialism.¹²

feminism¹³.

ریبازی فلهسهفی: له فلهسهفهدا شوناسی کۆمه لایهتی وهک بهشیک له پرسپاره بنهرمه تیهکان سهبارته به سروشتی خود و ئهوانی دیکه دهوروژینریت. فلهسهوفانی وهک چارلز تایلور¹⁴ و ئهکسیل هانت¹⁵ جهختیان لهسهر رۆلی دانپیدانان و دانپیدانانی یهکتر له پیکهاتنی شوناسی کۆمه لایهتییدا کردووتهوه. لهم روانگهوه شوناسی کۆمه لایهتی وهک پرۆسهیهکی دیالکتیکی نیوان تاک و کۆمه لگا دادهنریت، ههروهها دانپیدانان به پئویستییهکی بنهرتهی بۆ پیکهاتیانی شوناسی کۆمه لایهتی دادهنریت (میرئهمدهی، ۱۴۰۳).

به گشتی ناسنامهی کۆمه لایهتی چه مکیکی فره لایه نهیه که دهتوانریت له روانگه جۆراوجۆرمهکانی وهک دهورونناسی کۆمه لایهتی، کۆمه لئاسی، کولتور، سیاسهت، فلهسهفهوه لئی بکۆلریتهوه. هههه ریبازییک تیشک دمخاته سهه لایه نه تاییهتهکانی شوناس و ناسنامهی کۆمه لایهتی، ئهوهش نیشان دهدات که شوناسی کۆمه لایهتی تهنها تاییهته مهندییهکی تاکه کهسی نییه به لکو بههه می کارلیکه کۆمه لایه تیهکان، پیکهاتهکانی دهسه لات و کۆننیکسته کولتورییهکانیشه. تیگههشتن لهم چه مکه پئویستی به دیدگایهکی نیوان زانستهکان¹⁶ و گرنگیدان به ئالۆزییهکانی له جیهانی هاوچهرخدا ههیه.

شوناسی کۆمه لایهتی له بیرهوه ریبهکاندا

بیرهوه ریبهکان وهکو یهکیک له سهه چاوه به نرخهکانی میژوونوسی سهه ده می ئیستا دینه ههژمار. ههه چهند بیرهوه ریبهکان راستیهکانی میژوو دهقاودهق بۆ ئیمه ناگوازهوه و له چوارچهیهی دیسکۆرسه جیاوازهکان و ئایدیۆلۆژییه دژ بهیهکهکان خهریکی گێرانهوه و ریوایهت کردنی میژوون، به لأم له ههه مان کاتدا هه لگری زۆر داتا و زانیاری میژوویین. میژووی کۆمه لایهتی و فرههنگی وهکو بنهرتهی ترین بهشی میژووی ههه ولات و نهتهوهیهک رهنگدانهوهی زۆره له بیرهوه ریبهکان. بیرهوه ری نووسهکان، تههانهت ئهوانهی که تهغیا خهریکی گێرانهوهی ئهزمونی سیاسهت و میژووی سیاسین، نهیانتوانیوه خۆیان دوور بگرن له میژووی کۆمه لایهتی و فرههنگی.

بیرهوه ریبهکان گێرانهوهی میژوون له روانگهی نووسه وهکو ئهکتههه، گوتیار و شایهتهال. گوتیار بیسترهوهکان و بینهراوهکان وهکو میژوو بۆ ئیمه دهگێریتهوه به لأم له چوارچهیهی دیسکۆرس و ئایدیۆلۆژی خۆی، له روانگهی بههژموندی تاکه کهسی و چینهیتهی و حیزبی خۆی وه ههروهها به پئی گۆشه نیگا، ههه و خولیا و تاییهته مهندی تاکه کهسی.

له چهه دهیهی رابردوو، بیرهوه ریبهکان بوون به سهه مکی ترین سهه چاوهی بلاو بوونهوهی زانیاری میژووی له کوردستان. خوینهری کورد بهشیک بهه چاوه له زانیاری میژووی خۆی له بیرهوه ریبهکان وهه دهگرت. له وهها دۆخیکدا بیرهوه ریبهکان پینگهیهکی گرینگیان پهیدا کردوه و تههانهت هه ندیک جار له پینگهی "میژووی ساخراوه" رادههستن. به جۆریک که دهتوانین بیژین له سهه رهفهی کتیبخانهی میژووی کوردی ئهوهندهی کتیبه بیرهوه ریبهکان ریزکراوه و بهه چاون، ئهوهنده لیکۆلینهوه میژووییهکان زۆر و بهه چاوه نین. بیرهوه ریبهکان داتای کال نین، گێرانهوهیهکن له میژوو و روانینیکن بۆ میژوو له چوارچهیهی دیسکۆرسی گێرهوه.

له چههده سالی رابردوو چههده بیرهوه ریبهکی جینگهی سهه نهج کهوته بهه دهستی خوینهرانی کورد له رۆژه لاتی کوردستان که پێشوازییهکی بهه چاوهیان لیکرا: "کورد بوون"، "دهچههوه سابلاخ"، "مانای ژیانم" و "سنوره ژیر پئ خراوهکان". یهک تاییهته مهندی که ئهوه بیرهوه ریبانه به یهکهوه گرتی دهه ئهوهیه که نووسه رهکانیان له مهههباد له دایک بوون وه شایهتهال و

Charles Taylor.¹⁴

Axel Honneth.¹⁵

. Interdisciplinary¹⁶

بینەر و بیسەر و گووتیاری بهشیک له رووداوو سیاسیییهکانی ئهو شارهن. لهوه گرینگتر خویان له مههاباد ژباون و ناگاداری ژبانی کومه لایهتی ئهو شاره بوون.

مههاباد (سابلاغ): بهرهمی سهردهمی نیمارهتهکان و پشکووتوی شۆرشهکان

سنه، مههاباد و سلیمانی سێ شارن به تهمنی چهند سهده، بهلام به کاریگهری زۆر و پینگه بههیز له میژووی کوردستان. رهنهگه بتوانین بلین ئهم سێ شاره له باشوور و رۆژههلاتی کوردستان زیاترین سهنگ و قورسای میژوویان ههبن. لهم ئیوهدا مههاباد تا چهند دهیهی رابردوو وهکو ناوهندی سههرکی نهتهوخوازی له رۆژههلاتی کوردستان وه سههبولیک له خۆراگری و خهباتی گهلی کورد له قهلم دراوه.

ناوچهی مههاباد وهکو زۆر شوین و ناوچهی کوردستان خاوهنی میژوویهکی دیرین و کۆنه، بهلام میژووی شاری مههابادی ئیستا به پێی دهورهبندی میژووی ئیران دهگهڕیتهوه بۆ سهردهمی سهفهوییهکان¹⁷. بهلام به پێی دهورهبندی میژووی کوردستان له سهردهمی ئیمارهتهکاندا بووه. له راستیدا مههاباد وهکو دوو شاره گرینگهکهی تر واتا سنه و سلیمانی بهرهمی قوناخی ئیمارهتهکان. شار بهشیک گرینگ شارستانییهتی کورده له سهردهمی ئیمارهتهکان¹⁸، ئهمیره کوردهکان ئهگهچی پانتاییکی پان و بهرین و جوگرافیاکی بهربلویان له بهردهندا نهبوو، بهلام له سازکردنی ناوهنده شاریییهکان ههولێ تهواویان دا. مههاباد بهرهمی موکرییهکانه¹⁹، بهرهمی حهزی ئهوان بۆ ههبوونی ناوهندی حوکمرانی. مههاباد هاوکات له گهڵ دهسهلاتداری سهفهوییهکان دامهزرا، بوو به ناوهندی حوکمرانی و لهو ناوچهکهدا پینگه خۆی پهیدا کرد.

له سهردهمی ئیرانی ناسراو به دهورهی قهجهری، ئیمارته کوردیییهکان له سنه و مههاباد بهردهوام بوون. له ههمان کاتدا دهسهلاتی عهشیرهیی وهکو جۆریک له دهسهلاتی ناوچهیی له کوردستان خاوهن هیز و جوگرافیا دهسهلاتی خۆی بوو. قهجهرمان کۆتاییان به سهردهمی ئیمارهتهکان له رۆژههلاتی کوردستان هینا و مههاباد راستهوخۆ کهوته ژیر حوکمرانی قهجهرمان (مک داول، 1382). دواي ئهو گۆرانکارییه مههاباد و ناوچه دهییت به کانهی شورش و دژایهتی لهگهڵ دهسهلاتی قهجهر و حوکمرانه قهجهرییهکان. شۆرش حهزه ناغای مهنگور و شۆرش شیخ عوبهیدوللا دوو لهو شۆرشه گرینگانه بوون. دواي شۆرش مهشرووتهی ئیرانی، دهسهلاتی قهجهری به تهواوی لاواز دهییت و له دهرئهنجای ئهو لاوازییه دهسهلاتی عهشیرهیی له کوردستان بههیز تر دهییت، ههچهند نابیت له بیری بکهین که دهسهلاتی قهجهری خۆی جۆریک بوو له دهسهلاتی عهشیرهیی، بهو جیاوازییه که له لایهن دهولهتهکان وهکو دهسهلاتیک به فهرمی ناسرابوو.

شهری جیهانی بهکهم وهکو ههمو جیهان کوردستانییه گرتوه. عوسمانیییهکان و روسهکان ناوچهکانی کوردستانیان کرد به مهیدانی شهر و رووبهروبوونهوی خویان. لهم ئیوهدا قاتی و گرانی و نهخۆشی بهرۆکی به کوردستان گرت. لهو سالانهی شهر، کوردستان به خراپترین دۆخدا تیدهپهری، بهلام بهشی مههاباد لهو نهههههتییه زیاتر له هه جیگایهک بوو.²⁰ عوسمانیییهکان له بهرامبهر هه جۆره دژبهری و دژایهتییهک سیدارمیان بهکار دههینا. بهلام روسهکان لاپههیهکی جینایهتکارانه و سهفهیهکی رهشیان له کوشتا تۆمار کرد. حهمهدی مهولودی دهلیی روس هاتنه ناو شار، سێ شهو و سێ رۆژ کوشتا کرا. بهزمیان به سهگ و پشیلهش نهدههات (مهولودی، 2022). کوشتاری روسهکان له مههاباد تراژیدیکی میژووی بوو، له بهشهکانیتر دهیین که ئهو کارهساته دهییت به بهشیک له کۆبادی مههاباد. هاوکات لهگهڵ

17. سهبارت به میژووی مههاباد بروان: محمد صمدی (1377)، نگاهي به تاريخ مهباد. نشر رهرو، مهباد

18. لهم بارهوه بروان: میر شهرفخانی بدلیسی (2006)، شهرفنامه، میژووی مالمیرانی کوردستان، وهگرانی ههزار. چاپی ناراس

19. ههلبهت به ناوی سابلاغ دامهزرا.

20. لهم بارهوه بروان: ههزار (1997)، چینیستی مجبور، خانی شهرفهکندی نامادهی کردوه و سهپرشتهی چاپی کردوه، چاپی بهکهم: پاریس: قادر محمودزاده (1374)، خاطرات زندگی پرماجرایی دکتر آسوا (چهره مهباد)، نشر هور، تهران: حهمهدی مهولودی (2022)، کوردیون، کۆکردنهوه و ساخکردنهوه و بهلگهههنگردنی وریا ماملی، سلیمانی.

پیشکش به ههموو ئهو کچ و ژنانه‌ی سابلاغی دهکات که بۆ دهرس خویندن و دانیشگا چون رویشتنه تاران و تهوریزان له قسه و باسان نهترسان ومکوو شیریه له بهر تیر و تانه‌ی خه‌لکی راهستان و ریگه‌یان بۆ مه خوش کرد.

کوبرا عهزیمی که خۆی مامۆستای قوتابخانه بووه له سه‌رمته‌ی کاری مامۆستایه‌تی خۆی ده‌لایی "زۆربه‌ی کچه قوتابیه‌کان کورد نه‌بوون، چونکه مه‌خابین خیزانی کورد که‌مه‌تر که‌که‌کانیان ده‌نارده قوتابخانه (عهزیمی، ۲۰۲۴). ته‌نانه‌ت باسی روژگارێک ده‌کات که دایکی نه‌یتوانیوه ومکوو خاله‌مان راسته‌وخۆ قیری خویندن بێت: " دایکم بۆی ده‌گه‌رامه‌وه که زۆر جار کاتیک بابی خه‌ریکی قیرکردنی قورئان و شیعیر به‌ خاله‌مان بووه، گوئی لێ گرتون. جا بۆیه دایکم قیری ئه‌لف و بی بووه و زۆر ئایه‌تی قورئان و شیعیریشی له بهر بووه (عهزیمی، ۲۰۲۴). به‌لام له درێژه‌ی بیروه‌ریه‌یه‌کان بۆمان ده‌رده‌که‌وی که خویندنی کچان و ته‌نانه‌ت ژنانه‌ی نه‌خوینده‌وار ورده‌ ورده‌ په‌ر ده‌ستینیت.

ره‌نگه‌ بتوانین بلێین که زیاترین حزوور و ده‌رکه‌وتنی ژنان له گۆماری کوردستان بووه. کوبرا عهزیمی باسی یه‌که‌م ریخه‌راوه‌ی ژنان ده‌کات له‌ سه‌رده‌مه، هه‌سه‌نپوور باسی هه‌مان ریخه‌راوه‌ ده‌کات.

به‌لام شه‌ری نه‌ریت و مۆدی‌رنیته به‌ به‌رده‌وامی هه‌بووه: کاتیک له سه‌رده‌می ره‌زا په‌له‌وی یاسای "کشف حجاب" یان "سیاسه‌تی لادانی په‌چه و چارشێو" راگه‌یه‌نرا کۆمه‌لگای کوردستان ومکوو به‌شه‌کانی‌تر کاردانه‌وی ده‌بیت. له کتیبی کورد بوون له زمان یای خورشید، هاوژینی مه‌لوودی، به‌سه‌ره‌اتی چارشێو له سه‌رلابردنی له لایه‌ن ئازانیک هاتوه، که کاردانه‌وی توندی هه‌مه‌دی مه‌لوودی به‌دواوه بووه به‌ جوړیک که ئازان ده‌کوژیت و ده‌لایی "ئهو ئازانه نیستا له دایکی خۆی نه‌بووه که چارشێو له سه‌ری ژنی هه‌مه‌دی مه‌لوودی لیکاته‌وه (مه‌لوودی، ۲۰۲۲). هه‌روه‌ها عهزیمی باس له‌وه ده‌کات که ئهو سیاسه‌ته بوو به‌ هۆی ئه‌وه‌ی که بنه‌ماله‌مان بۆ ماوه‌یه‌ک که‌که‌کانیان بۆ مه‌درسه نه‌نێرنه‌وه. به‌م جوړه ده‌بینین که ئهو جوړه سیاسه‌تانه له کوردستان ومکوو کۆمه‌لگای تری ناو ئێران کاردانه‌وی نه‌رینی به‌دواوه بووه.

به‌سه‌ره‌اتی‌تر که جیگه‌ی تێرامان و وردبوونه‌ویه له کتیبه‌که‌ی هه‌سه‌نپوور دا هاتوه. کاتیک که مه‌سه‌وود برای نووسه‌ر ژن ده‌خوازیت، به‌لام هه‌لسوو که‌وت و جلۆبه‌رگی ئهو ژنه به‌ جوړیک ده‌بی که ته‌نانه‌ت باوکی شیلان رازی نابیت بچیت بۆ داواکردنی. بنه‌ماله‌ی هه‌سه‌نپوور له چینیکی مام ناومندی بازاری و موریدی شینخانی ته‌ریقه‌ت خۆیان ومکوو بنه‌ماله‌یه‌ک ده‌بین که ده‌بیت نه‌رینه‌کان بپاریزن. به‌لام سه‌رمه‌رای ئهو هه‌لسوو که‌وته، کوری بنه‌ماله له گه‌ل ئهو کچه هاوسه‌رگیری ده‌کات و رووبه‌روبوونه‌وی نه‌رینه‌کانی ئهو بنه‌ماله‌یه و ئهو کچه دواتریش هه‌ر درێژی ده‌بیت. هه‌له‌ب‌ت ده‌بیت ئیمه‌ نامازه به‌وه به‌دین که هاوسه‌ری کوری ئهو بنه‌ماله‌یه به‌ ناوی زبێد نوینه‌ری مۆدی‌رن بوون نییه، به‌لام ومکوو ئافه‌مه‌تیک که له شاری تارانی ئه‌وسا ژیاوه، جل و به‌رگی نوێی و ئه‌ورووپایی کردۆته به‌ر، هه‌روه‌ها سه‌ری رووت کردوه.²² ئه‌وه بۆ بنه‌ماله‌ی هه‌سه‌نپوور جیگه‌ی قه‌بوولکردن نه‌بووه.

به‌لام له کتیبه‌که‌ی هه‌سه‌نپوور به‌ شێوه‌یه‌کی ناراسته‌وخۆ باس له‌وه جوړه نازادیانه ده‌کریت که ژنان له کۆمه‌لگای ده‌یه‌ی ۱۹۵۰ بوویانه. هه‌سه‌نپوور ده‌لێت له هه‌موو شاری مه‌هاباد ته‌نیا دوو ژن له بنه‌ماله‌ی شێخ رووبه‌ندیان به‌کار هیناوه و ژنان له رووبه‌ند که‌لکیان وه‌رنه‌گرتوه. هه‌روه‌ها باس له پووری خۆی ده‌کات که چارشێوی نه‌بووه و زۆر ئازادانه له بازار و له‌ناو خه‌لکدا بووه. هه‌سه‌نپوور قسه‌یه‌کی جه‌میلی برای باس ده‌کات که: "کاکه جه‌میل هه‌میشه ده‌لایی کورد چارشێوی نییه، مه‌لێن چارشێوی کوردی ئه‌وه لیباسی عه‌رمبه... (هه‌سه‌نپوور، ۲۰۱۲). له کتیبه‌که‌ی عهزیمی نامازه‌کان به‌ رووبه‌روبوونه‌وه و سازشه که‌م نین.

22. ئهو تێگه‌یه‌شتنه له مۆدی‌رن بوو نه‌ ته‌نیا له ناو کچان و ژنانه‌ی ئه‌و سه‌رده‌مه، به‌لکه‌و له ناو چینی ده‌سه‌لاتداری ئێرانیش دا بووه.

گورانکاری له مهرجه عهکانی کومه لگا

کتییی کوردبوون به هوی ئهو زمانه توند و تیژهی نووسره کهی خوی له رمخنه هیچ کس و لایهنیک نهپاراستوه. هه بهی نووسه زور راشکاوانه کومه لگای سهردهمی منالی و لاویتی خوی دههاته بهر رمخنهی توند. بو نمونه له سهردهمی شهری جیهانی بهکم باس له رفقتاری خه لک دهکات که چون کومه لکی کم له سهربازانی تورک له لایهن خه لکهوه ریزیان لینگراوه و له مزگوتی سوور " عالمی ئهو شاره و مکوو پنجهی دهستان دههاتن بو زیارهتی ئهو تورکانه". مهلولودی له شوینیکی تر بهم جوهره باسی شیخهکان دهکات: " خوش ئهو شیخانه بوون که ده سابلایخی خزا بوون. له سیهیری خزمهت به ئهغهندییهکانی تورک و له سهر حیسابی خوینی خه لک، هه کهسه و له مال و خانهقای خوی به نیشیا پالیان دابووه و پلاو و خوراکی چهور و بهلهزمتیان روژانه له مهله موریدان را به پباله و قاپ و مجوعه بو دههات. باهم سوفی شیخی تهوئله بوو. روژ و شهو و مهالی نهدهکهوتهوه... جار جار که دههاتهوه مال دهشوشه دا ئوی دهستنوژی شیخی دههیناوه، به کهوچک دهیدا به ئیمه دهمانخوراوه... (مهلولودی، ۲۰۲۲). له زور شوینی تر مهلولودی رمخنه له شیخهکان دهگریت و باوهر بهو شیخانه دههاته ژیر پرسیار. تهریفت و شیخایهتی و مکوو مهرجه عهکانی کومه لگای نهریتی دیاردهیهکی تاییهت به مههاباد نهبووه²³ له ههموو شار و ناچهکانی کوردستان ههجووه. شیلان ههسهنپوور له گپرانهوهی خویدا باس لهوه دهکات که دایک و باوک و ههندیک له کهسانی نیزیکی خوی باوهریان به شیخایهتی ههجووه، به لام و دیاره ئهو باوهره له گشتگیری دابهزیوه. چون باس لهوه دهکات که کهسانی مهرجه عهتی ئهو شیخانه دهبهنه ژیر پرسیار و تهناهت شیخیکی ناسراوی مههاباد و مکوو کهسیکی سهر به دهزگای ئهمنی ناو دههین (ههسهنپوور، ۲۰۱۲)

کوماری کوردستان ئهو پهیههندییهکانی به تهووی لاواز کرد. پینش دامهزراندنی کوماری کوردستان، ژکاف و مکوو دامهزراوهیهکی نوئ کومه لیک کهسی له دهوری بهکتر کوکردهوه که باوهری نهتهوهی و نیشیمانیان بوو و سویندی و هفاداری به باوهر و مهراهیان خوارد بوو. دواتر که کوماری کوردستان دامهزرا و حیزبی دیموکرات پیکهینرا، ئهو جار به پیشهوایهکی سیاسی و ریکخراوهیهکی مودیرن جیگهی باوهر به ریههانی ئایینی و دامهزراوه نهریتییهکانی گرتوه.

ده نه نجام

ئهو چوار تیکسته رهنگدانهوهی بهشیک له میژوو، کومه لگا و گورانکارییهکانی سهدهی بیستهمی مههاباد و کوردستان. ئیمه لهو ووتاره له ههولی ساخکردنهوه و سهلماندنی راستی/ ناراستی داتا و زانیارییهکانی ئهو بیرهوه ریهیهکانی به لکوو تیگههستن له چونیتهی رهنگدانهوهی شوناسی کومه لایهتی له دهفانه نامانجی سهرمکیان بوو. ئهو بیرهوه ریهیهکانی میژووی ساخکراو نین، جیگهی میژووی ساخکراویش ناگرن. ئهوانه گپرانهوهیهکن له میژوو له چوارچیوهی دیسکۆرسه دیارهکان، رهنگدانهوهی جیهانی نووسه مکیانان و مکوو پینشمه رگه، ماموستا، ژن یان پیاویتی نهریت خواز. شوناسی نهتهوهی و کومه لایهتی کورد لهو بیرهوه ریهیهکانی گوزارشیکی پر سه رجه له ههولیک بو مانهوه و ئیرادهیهک بو گوران، له شه ریک له نیوان نهریت و تاز هگه ری، له دور کهوتهوه له پهیههندی و ریکخسته کۆنهکان و نیزیکی بوونهوه له پهیههندی و ریکخسته تازمهکان.

لهم بیرهوه ریهیهکانی دهبینین چون کومه لگایهکی نهریتی ورده ورده دهرفهتی حزوور و خویندن و نازادیهکی ریزیمی بو ژنان فهراههه دهکات، چون روانگه ی پیاوهکان به نیسههت ژن و مافهکانی گورانکاری به سهر دا نیت. هه و مکوو چون کوبرا

23 . لیکۆلینهوه که برۆیین سن لهم بارهوه جیگه ی سه رجه: مارتین وان برویین سن (1378)، جامعه شناسی مردم کرد (آغا، شیخ و دولت)، ترجمه ابراهیم یونس، نشر پانیز. تهران.

عزیمه باس لهوه دهکات که قازی محمهد خوی پشتگیری ریکخستن و کاری ژنان بووه یان حهسه‌نیپور باس لهو پشتگیری به دهکات له لایهن براکانی بو خویندن.

ئهم دهقانه به نیمه‌ی نیشان ددهن که چون کۆمه‌لگایه‌کی نه‌ریتی که سه‌رده‌مینک پشتگیری کردن له عوسمانیه‌کان و هکوه به‌هایه‌کی پیروز و ابو، دوی چند دهیه به ته‌واوی لهو به‌ها ده‌ستکرانه خو به دور ده‌گریت و بی‌ری کوردایه‌تی و ناسیونالیزم ده‌بیت به گهورترین به‌ها و نرخ بو ئهو کۆمه‌لگایه. حهسه‌نیپور، که‌ریمی، مه‌لوودی و عزیمی هه‌ر یه‌ک به جوریک باس لهو کوردایه‌تییه ده‌کن. لهو دهقانه‌دا به‌هاکانی ناسیونالیزمی ئیرانی هه‌یج بایه‌خیکی نییه، زه‌مانی کوردییه‌ت و روودای گهوره گرینگایه‌تی هه‌یه. شورش مه‌لا مسته‌فا و رادیوی شورش و موسیقای کوردی ده‌بن به به‌شیک له ژبانی رۆژانه‌ی خه‌لک.

شوناسی کوردی له سه‌ده‌ی بیستم له به‌رده‌م گۆرانکاری به‌رده‌امدا بووه، ئهو بی‌ره‌م‌ریانه و هکوه ره‌نگدانه‌وه به‌شیک لهو گۆرانکاریانه هه‌م جیهانی سووننه‌ت بو ئیمه نیشان ددهن، هه‌میش گۆرانکاری و تازه‌گه‌رییه‌کان. له " ده‌چمه‌وه سابلاخ" ره‌نگدانه‌وه‌ی ئهم جیهانه سووننه‌ته به ته‌واوی ده‌بینین: ژبانی کورد له ژبانی رۆژانه‌ی خویاندا له ناو مألن، نیشاسته دروست کردن، قه‌ند شکاندن، چیشته لێنان، حیکایه‌ت خوانی بو منالان، روب گرتن، گه‌لا دانانه‌وه، ترشیات و سرکه و مربا دانان له گۆرانانه‌وه‌ی حهسه‌نیپور هه‌موو ژبانی رۆژانه‌ی ژبانی کوردن، له په‌نای ئهو شیوه ژبانه‌ی جوریکی تر له ژبان سه‌ره‌له‌ده‌دا چوونی کچان بو قوتابخانه و بوون به مامۆستا و ئه‌ندامی حیزب. هه‌ر و هکوه چون عزیمی باسی له ده‌کات. ئهو بی‌ره‌م‌ریانه پرن له زانیاری ورد و درشتی تر، ده‌کری له چوار چیه‌وه‌ی لیکۆلینه‌وه‌ی تر بخزینه به‌رباس و لیکدانه‌وه.

ژنده‌ه‌کان

۱. کوردی

حه‌مه‌دی مه‌لوودی (۲۰۲۲)، کوردی‌بوون، کۆکردنه‌وه و ساخکردنه‌وه و به‌لگه‌مه‌ندکردنی وریا ماملی، سلیمانی شیلان حهسه‌نیپور (۲۰۱۲)، ده‌چمه‌وه سابلاخ، سوید
 عه‌لی که‌ریمی (۲۰۲۲)، سنوره ژیر پی خراوه‌کان، ناوه‌ندی غه‌زله‌نووس. سلیمانی
 کویرا عزیمی (۲۰۲۴)، مانای ژبانم، ئاماده‌کردنی سیمین ئیفیتخاری، کتاب نه‌زان، سوید
 میر شه‌ره‌فخانی بدلیسی (۲۰۰۶)، شه‌ره‌فنامه، میژووی ماله‌میرانی کوردستان، وهرگیرانی هه‌ژار. چاپی ئاراس
 هه‌ژار (۱۹۹۷)، چیشته‌ی مجبور، خانی شه‌ره‌فکه‌ندی ئاماده‌ی کردووه و سه‌ره‌رشته‌ی چاپی کردووه، پاریس

۲. فارسی

آبراهامیان، یرواند (1379)، ایران بین دو انقلاب، ترجمه کاظم فیروزمند و دیگران، نشر مرکز، 1379
 اسمیت، فیلیپ (۱۳۸۷)، درآمدی بر نظریه فرهنگی، ترجمه حسن پویان، دفتر پژوهش‌های فرهنگی، تهران
 ایکلتون، ویلیام (1398)، جمهوری 1946 کردستان، ترجمه محمد صمدی، مادیار، تهران
 جنکینز، ریچارد (1381)، هویت اجتماعی، ترجمه تورج یاراحمدی، نشر شیرازه، تهران
 ریتزر، جورج (1389)، نظریه جامعه‌شناسی در دوران معاصر، ترجمه محسن ثلاثی، نشر علم، تهران
 قادر محمودزاده (1374)، خاطرات زندگی پرماجرای دکتر آسوا (چهره مه‌باد)، نشر هور، تهران

کرونین، استفانی (1377)، ارتش و تشکیل حکومت پهلوی در ایران، ترجمه غلامرضا علی بابایی، انتشارات خجسته، تهران

گایاتری‌چاکراورتی اسپواک (1397)، آیا فرودست می‌تواند سخن بگوید؟ ترجمه ایوب کریمی، نشر فلات، تهران

گمیل، سارا، مگی هام (1382)، فرهنگ نظریه‌های فمینیستی، نشر توسعه، تهران

مارتین وان بروین سن (1378)، جامعه‌شناسی مردم کرد (آغا، شیخ و دولت)، ترجمه ابراهیم یونسی، نشر پانیزد، تهران.

محمد صمدی (1377)، نگاهی به تاریخ مهاباد. نشر رهرو، مهاباد

مک داول، دیوید (1381)، تاریخ معاصر کرد، ترجمه ابراهیم یونسی نشر پانیزد، تهران

میر احمدی، منصور (1403)، فهم هویت در اندیشه چارلز تیلور و داریوش شایگان، نشریه رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی.

میلنر، آندرو و دیگران (۱۳۸۷)، درآمدی بر نظریه فرهنگی معاصر، ترجمه جمال محمدی، ققنوس، تهران

۳. لاتین

Marianne W Jorgensen, Dr Louise J Phillips (1999), *Discourse Analysis as Theory and Method*, Sage Publications Ltd

Bill McDowell (2002), *Historical Research: A Guide for Writers of Dissertations, Theses, Articles and Books*. Routledge

Tajfel, H., & Turner, J. C. (2004). The Social Identity Theory of Intergroup Behavior. In J. T. Jost & J. Sidanius (Eds.), *Political psychology: Key readings* (pp. 276–293). Psychology Press